

Батурінець Дмитро Романович,
здобувач вищої освіти навчально-наукового експертно криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Волошин Олексій Гнатович,
старший викладач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз ННЕКІ Національної академії внутрішніх справ

ІСТОРІЯ ГЕНЕЗИСУ ПОЛІГРАФУ

Сучасний етап розвитку України як правової держави характеризується підвищенням вимог до діяльності правоохоронних органів, зростанням очікувань суспільства щодо прозорості та ефективності кримінального правосуддя. На жаль, поряд із демократизаційними процесами відзначається й загострення криміногенної обстановки, зростання кількості тяжких та особливо тяжких злочинів. Розслідування кожного кримінального правопорушення має як загальні алгоритми, так і специфічні особливості. Тому криміналістична наука повинна виробляти спільні (загальнонаукові) методи розслідування і галузеві методи, що дозволяють розкривати злочини різних видів [2, с. 77].

У цих умовах успіх розкриття й розслідування протиправних діянь значною мірою залежить від застосування сучасних методик, здатних підвищити ефективність досудового розслідування. Традиційні слідчі прийоми, зокрема допит, не завжди дозволяють отримати об'єктивні та достовірні відомості. Людина може навмисне приховувати правду, спотворювати факти, і навіть високий професіоналізм слідчого не гарантує виявлення брехні. Саме тому постає потреба у використанні нових, правомірних і науково обґрунтованих методів, серед яких важливе місце посідає поліграф – відомий також як «детектор брехні». Щоб зрозуміти сутність і значення поліграфа в сучасній криміналістиці, доцільно простежити його генезис, починаючи з найдавніших спроб людства виявляти неправду і завершуючи сучасними комп'ютеризованими системами.

Проблема виявлення неправди супроводжує людство ще з найдавніших часів. Уже в I тис. до н.е. у Китаї підозрюваним у злочині клали в рот сухий рис і спостерігали за реакцією: якщо людина не могла проковтнути крупу від хвилювання, її визнавали винною. Подібні методи, засновані на фізіологічних реакціях організму, застосовувалися і в інших культурах [3].

У староацтекських законах за брехню карали смертю чи каліцтвом, хоча такі радикальні заходи не давали очікуваного ефекту. В Англії, Іспанії та Франції у Середньовіччі застосовувалась «судова скиба» (хліб чи сир), офіційно визнана в 1150 р. католицькою церквою як форма інквізиції. У Стародавній Індії під час допитів використовували ритмічні удари в гонг: збій у ритмі вважався ознакою неправди.

Найбільш розвинутою і такою, що ґрунтувалася на фізіологічних якостях людини, була перевірка за її пульсом. Лікар Авіценна таким способом визначав правдивість слів людини, зокрема за зміною частоти пульсу й особливостями кровонасичення артерій. Цей метод найчастіше використовували для виявлення невірних дружин.

Перші інструментальні спроби виявлення неправди належать італійському фізіологу Анжело Моссо. Він створив плетизмограф, що фіксував зміни кровонаповнення кінцівок під впливом емоцій. Учений довів: страх як складова брехні відображається у пульсі та тиску. Ці ідеї започаткували психофізіологічні дослідження емоцій.

Його напрацювання продовжив кримінолог Чезаре Ломброзо, який застосував плетизмограф і власний гідросфігмограф для допомоги поліції. Він першим використав фізіологічні показники у розслідуванні злочинів, довівши в суді невинуватість підозрюваного. Це стало початком практичного застосування технічних засобів для перевірки показань. Новий етап розпочав Вільям Марстон, психолог і юрист Гарвардського університету. Використовуючи сфігмоманометр, він досліджував неправдиві свідчення, а згодом допоміг викрити шпигуна.

На початку XX ст. американець Джон А. Ларсон у 1921 р. сконструював перший поліграф (Додаток А), придатний для розслідування злочинів, який слід вважати прообразом сучасних поліграфів. Його прилад спочатку фіксував на стрічці паперу дві функції: дихання і тиск крові, а після вдосконалення – три: дихання, пульс і тиск крові. Поштовхом для його досліджень стали результати праці В. М. Марстона [4, с. 11].

У 1920-х роках відомий радянський психолог, засновник радянської нейропсихології Олександр Лурія створив методика, яка дозволяла фіксувати виникнення емоційних станів у динаміці фізіологічних процесів організму людини.

У цей же період під керівництвом Ларсона розпочав свою діяльність Леонард Кілер, котрий відіграв ключову роль у розвитку психофізіологічного методу детекції брехні у США. У 1926 році він заснував Чиказьку лабораторію розслідування злочинів, де активно застосовував поліграф власної розробки. Прилад реєстрував основні показники організму — дихання, артеріальний тиск, електрошкірну провідність та тремор, що й сьогодні залишаються базовими параметрами сучасних пристроїв.

У 1933 році Кілер створив перший поліграф, призначений безпосередньо для виявлення прихованої інформації, а вже у 1935 році розробив першу ґрунтовну методика перевірки за допомогою «детектора брехні». Він заснував школу з підготовки спеціалістів у цій сфері, організував серійне виробництво поліграфів і впровадив їх у практику профілактики правопорушень та відбору кадрів у бізнесі.

У 1936 році Кілер запатентував свій винахід, після чого було налагоджено його серійний випуск. Наприкінці Другої світової війни поліграф використовували в американському військовому таборі для перевірки німецьких військовополонених. Завданням було відібрати кандидатів на керівні поліцейські посади у післявоєнній Німеччині. Група з семи досвідчених поліграфологів, застосовуючи методика релевантних та іррелевантних запитань, виявляла політичні симпатії, схильність до саботажу, зв'язки з гестапо та причетність до тяжких злочинів [3].

Приклади свідчать, що у стані тривоги, хвилювання чи страху в людини виникає емоційне напруження. Воно проявляється у зміні різних фізіологічних показників: коливанні частоти пульсу, зміні ритму дихання, електропровідності шкіри, температури тіла та біострумів мозку.

На початку 1960-х років у сфері поліграфології почали впроваджувати комп'ютерні технології. Протягом 1970-х у США, з огляду на підвищений інтерес до детекції брехні, сформувався потужний інститут поліграфних досліджень. У 1991 році в Постанові про дипломатичну безпеку США була затверджена Інструкція, що передбачала обов'язкову поліграфну перевірку

кандидатів перед працевлаштуванням і періодично в процесі служби, особливо тих осіб, які мали доступ до секретних документів. Подібна практика широко застосовується у різних державних структурах США й сьогодні.

Попри відсутність спеціального закону, поліграф дедалі активніше застосовується в Україні для перевірки співробітників, членів родини, а також як допоміжний інструмент під час судових експертиз. Подібна практика існує і більш ніж у 60 країнах світу. Відповідно до ч. 3 ст. 28 Конституції України, жодна людина без її згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам [1].

Опитування з використанням поліграфа можна вважати саме таким дослідом, а отже воно можливе лише за умови добровільної згоди особи, що відповідає міжнародній практиці. При цьому добровільність означає відсутність примусу чи тиску на людину та гарантує свободу вибору.

Список використаних джерел

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/#Text>

2. Полуніна Л. В. спеціальні та нетрадиційні методи криміналістики: їх реалізація під час розслідування кримінальних правопорушень. *Техніка і наука сьогодні*. Вип. 7. 2023. С. 74–86.

3. Історія поліграфа в світі та в Україні. *Національна асоціація поліграфологів України*. URL: <https://polygraph.ua/istoriya-poligrafa>

4. Основи поліграфології : лекц. Курс. К. : Нац. академ. внутр. справ. Освіта України, 2019. 46 с.